

PROSTOR

20 [2012] 2 [44]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
20[2012] 2[44]
219-486
7-12 [2012]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

250-263 **KATJA MARASOVIĆ**

MLETAČKI KASTEL U SPLITU
IZGRADNJA I PREOBRAZBE

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 728.8:72.033.5(497.5 Split)

VENETIAN CASTLE IN SPLIT
CONSTRUCTION AND TRANSFORMATIONS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 728.8:72.033.5(497.5 Split)

SL. 1. MLETAČKI KAŠTEL U SPLITU
FIG. 1. VENETIAN CASTLE IN SPLIT

KATJA MARASOVIĆ

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
 ARHITEKTONSKI FAKULTET
 MEDITERANSKI CENTAR ZA GRADITELJSKO NASLIJEDE
 HR – 21000 SPLIT, BOSANSKA 4

SVEUČILIŠTE U SPLITU
 FAKULTET GRAĐEVINARSTVA, ARHITEKTURE I GEODEZIJE
 HR – 21000 SPLIT, MATICE HRVATSKE 15

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 728.8:72.033.5(497.5 SPLIT)

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
 I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 21. 3. 2012. / 10. 12. 2012.

UNIVERSITY OF ZAGREB
 FACULTY OF ARCHITECTURE
 MEDITERRANEAN CENTRE FOR BUILT HERITAGE
 HR – 21000 SPLIT, 4 BOSANSKA STREET

UNIVERSITY OF SPLIT
 FACULTY OF CIVIL ENGINEERING, ARCHITECTURE AND GEODESY
 HR – 21000 SPLIT, 15 MATICE HRVATSKE STREET

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 728.8:72.033.5(497.5 SPLIT)

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
 AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 21. 3. 2012. / 10. 12. 2012.

MLETAČKI KAŠTEL U SPLITU**IZGRADNJA I PREOBRAZBE****VENETIAN CASTLE IN SPLIT****CONSTRUCTION AND TRANSFORMATIONS**

DALMACIJA
 KAŠTEL
 MLEČANI
 SPLIT
 UTVRDA

DALMATIA
 CASTLE
 VENETIANS
 SPLIT
 FORTIFICATION

Nakon što su početkom 15. stoljeca Mlečani zavladali Dalmacijom u vecim su gradovima sagradili kastele. Splitski je kastel sagrađen 1441. godine i do danas se sačuvao samo djelomično. Na temelju znanstvene obrade dosad objavljenih radova, povijesnih izvora i rezultata arheoloskih istraživanja autorica iznosi nove spoznaje o izgradnji i preobrazbi te građevine i daje prostorne rekonstrukcije kastela u pet karakterističnih povijesnih faza.

After conquering Dalmatia in the 15th century, Venetians used to put up castles in large towns. The Split castle was built in 1441 and has been only partially preserved. This paper presents a research on the construction and transformation of this structure including its spatial reconstruction in five distinct stages of its history. The research is based on the already existing papers on this topic, the historical sources and archaeological research.

UVOD

INTRODUCTION

Mletačka Republika kupila je 1409. godine od ugarsko-hrvatskog kralja Ladislava Napuljskog prava na Dalmaciju te je postupno, zahvaljujući među ostalim i vojnim potphvatima, ovladala najvećim dijelom njena teritorija s izuzetkom Dubrovačke Republike. Mletački posjed u Dalmaciji bitno je smanjen osvajanjima osmanlijskih Turaka krajem 15. i tijekom 16. stoljeća.

Dana 28. lipnja 1420. godine, odlukom Velikog vijeća, grad Split predao se mletačkoj vlasti. Jedan od uvjeta predaje glasio je: „Isto tako neka duždevska vlast nikada nikome ne dopusti da u gradu Splitu ili blizu grada sagradi neku kulu ili utvrdu.”¹ Međutim, nekoliko mjeseci kasnije, 30. prosinca 1420. godine, splitski izaslanici (vjerojatno pod pritiskom Mlečana)² mole dužda da se u Splitu sagradi kaštel (*castrum*) ili utvrda (*fortilicium*) radi sigurnosti i dobrobiti grada.³ Kaštel je sagrađen 1441. godine na jugoistoku grada, na obali mora, a do danas se sačuvao samo njegov sjeverni dio.⁴

Važne podatke o izgradnji i preinakama Kaštela nalazimo u radovima D. Keckemeta, J. Marasovića i A. Duplancića, te u izvornim venecijanskim dokumentima i crtežima koje je u svome diplomskom radu na arhitektonskom fakultetu u Veneciji pod naslovom „Spalato rinascimentale, la fortezza e la città, Gli interventi veneziani dal sec. XV al sec. XVII” sakupila Alessandra Sartori još 1988. godine. Za precizno definiranje tlocrta Kaš-

tela od presudnog su značenja arheološka istraživanja Rive, provedena 2006.-2007. godine.⁵ Rekonstrukcije se temelje na arhitektonskoj snimci sačuvanih dijelova Kaštela iz 1963. godine⁶ i arhitektonskoj snimci povijesne jezgre Splita.⁷

PRETPOSTAVLJENO STANJE PRIJE IZGRADNJE MLETAČKOG KAŠTELA 1400. GODINE

ASSUMED CONDITION BEFORE THE CONSTRUCTION (1400)

Mjesto na kojem je podignut Mletački kaštel u srednjem je vijeku već bilo izgrađeno. Tu se na obali mora nalazila kurija (dvor) Sabaka, a sjeverno od nje samostan sv. Klare. U Statutu grada Splita, iz 1312. godine, nalaže se izgradnja jednog zida na zapadnom dijelu luke „počevši od zida Sabakova dvora pa prema jugu u more, kako stoji zid pod nadbiskupskom kulom tako da tuda ne bude mogao proći ni čovjek ni životinja. ... Načelnik je isto tako dužan podignuti neki zid od ugla Sabakova dvora pa sve do ugla kule Petra Petrake i mora na sve prikladne načine prisiljavati one koji imaju kuće i zidove u tom dvoru da podignu zid spomenutog dvora, koji se nalazi na moru, tako visoko koliko će komuna podignuti svoj”.⁸

Zapadni dio južnog zida Novoga grada⁹, koji je spajao kulu Petra Petrake (jugozapadna kula Palače)¹⁰ i ugao kurije Sabaka, pronađen je prilikom uređenja Istočne kule Kaštela 1985.-86.¹¹ Naime taj je srednjovjekovni zid uklopljen u debljinu južnoga zida kule. Pronađena su tada dva svoda njegova konzolnog obrambenog ophoda i utvrđeno je da je širina srednjovjekovnog zida, zajedno s konzolnim ophodom, iznosila 1,64 m, dok je u donjem dijelu bila 1,18 m. Istočni dio tog istoga gradskog zida sačuvao se do danas u punoj visini kao zid četverokatne kuće istočno od južnog ulaza na Voćni trg. Na najvišem katu te kuće, uza sam obrambeni zid, koji je na tome mjestu presječen u punoj visini, mogu se vidjeti

1 KEČKEMET, 1956: 267; FISKOVIC, 1996: 83

2 KEČKEMET, 1956: 269

3 KEČKEMET, 1956: 267; LJUBIĆ, 1886: 13

4 Članak je rezultat dugogodišnjeg istraživanja autorice. Postignuti rezultati koriste se za uređenje Velike kule Mletačkog kaštela i za muzeološki postav izdvojene zbirke Muzeja grada Splita s temom obrane grada, koji će se u njoj smjestiti.

5 Istraživanja zapadne strane Rive 2006.-2007. godine; voditeljice istraživanja: T. Rismondo, D. Cerina (Konzervatorski odjel u Splitu); dokumentacija: N. Ivanišević (Konzervatorski odjel u Splitu); vanjski suradnik: J. Beneta.

6 Arhitektonsku snimku iz 1963. godine izradio je Vladimir Kokan, Urbanistički zavod Dalmacije, Državni arhiv u Splitu, PG98/S.63.

7 Arhitektonska snimka povijesne jezgre Splita, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, 1970.-1980., Konzervatorski odjel u Splitu.

8 CVITANIĆ, 1987: 255

zazidana vrata koja su vodila na konzolni obrambeni ophod.

Ostaci zida, koji je od kurije Sabaka išao prema moru, pronađeni su u arheološkim istraživanjima Rive 2006.-2007. ispod nekadašnje zgrade Lučkog saniteta (*Sanità*), koja se nalazila na 'Malom mulu'. Kako je njegova širina također bila 1,18 m može se pretpostaviti da je i on imao konzolno izbačen ophod, kao i prije spomenuti zid jer su, prema crtežima Santacrocea (Sl. 3.) i Angela degli Oddija (Sl. 4.), oba zida imala obrambeno krunište.

Prateci pomno tekst Statuta, ta dva srednjovjekovna gradska zida određuju položaj Sabakova dvora točno pod Mletačkim kaštelom. I baš u središnjem dijelu Kaštela, prilikom arheoloških istraživanja 2006.-2007., pronađen je zid širine 3 m u dužini od 19,5 m, koji se pruža u smjeru istok-zapad, a na istoku ide sve do istočnog zida Kaštela. S južne strane taj je zid zidan u pokosu (*scarpa*). Kako on nije ni u kakvom odnosu s građevinama koje su poslije sagrađene u Kaštelu, može se zaključiti da je stariji od njega i da je to južni zid Sabakova dvora koji je ležao u moru.¹² Znakovito je da je gore opisan zapadni, srednjovjekovni zid splitske luke tlocrtno položen točno pod pravim kutom u odnosu na južni zid Sabakova dvora.

U odluci mletačkog dužda Francesca Foscarija iz 1424. godine nalaze se da se Kaštel sagradi na mjestu samostana sv. Klare.¹³ Samostan je zbog toga srušen, a klarise su u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače formirale svoj novi samostan. Položaj prvog samostana i crkve sv. Klare s početka 14. stoljeća može se pretpostaviti sjeverno od kurije Sabaka, tj. pod sjevernim dijelom Mletačkog kaštela te na prostoru Voćnog trga i Trga brće Radić.

Prilikom komunalnih radova na Voćnom trgu 1999. godine provedena su sondažna, arheološka istraživanja¹⁴ koja dokazuju da je taj prostor prije izgradnje Kaštela bio u potpunosti

SL. 2. POLOŽAJ MLETAČKOG KAŠTELA U POVIJESNOJ JEZGRI SPLITA

FIG. 2. VENETIAN CASTLE IN THE HISTORIC NUCLEUS OF SPLIT, LAYOUT PLAN

SL. 3. GIROLAMO DA SANTACROCE, SPLIT, 1549.

FIG. 3. GIROLAMO DA SANTACROCE, SPLIT, 1549

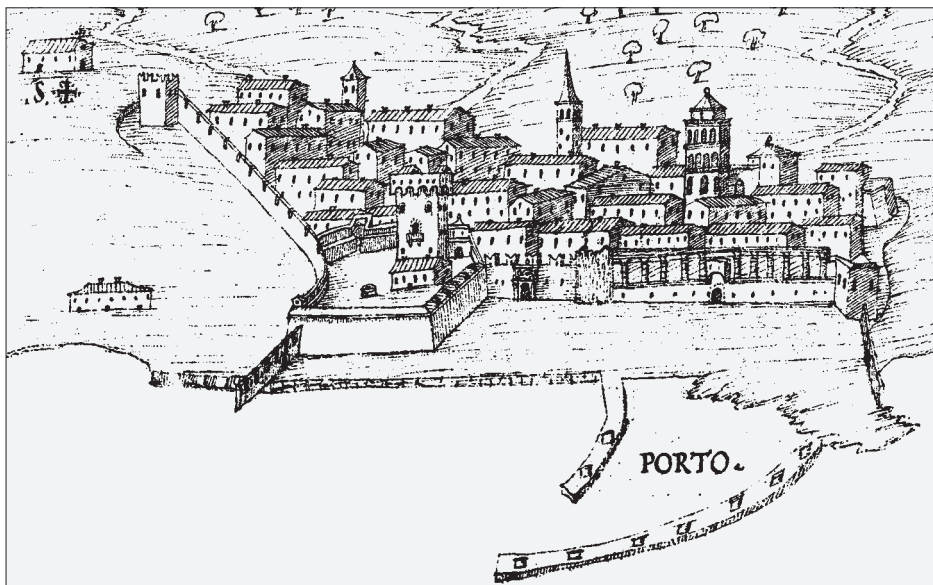
izgrađen. Interesantno je da je pred sjevernim vratima Kaštela, kada su se 1936. godine kopali temelji Mosettigove kuće na današnjem Voćnom trgu, pronađena nadgrobna ploča nadbiskupa Petra Ugrina koji je 1311. posvetio samostan sv. Klare.¹⁵

Srednjovjekovni je grad na južnoj strani imao dvoja vrata: južna vrata Palače, tzv. 'Vrata od grota' i 'Morska vrata' (*Porta Marina*) u produžetku današnje Marulićeve ulice, u srednjovjekovnom zidu, tik uz jugozapadnu kulu Palače.¹⁶ Na jugozapadu grada postojala su 'Vrata od mesnica' (*Porta delle Beccarie*) koja se najranije spominju 1353. godine.¹⁷ Dobila su naziv po mesnici, tj. klaonici koja se nalazila u blizini, na morskoj obali,¹⁸ a njihov se tadašnji položaj može pretpostaviti na zapadnom zidu luke, južno od kurije Sabaka. Nakon izgradnje Kaštela otvorena su nova vrata, istog imena, na istom zidu, južno od Kaštela.

U Trogiru je, prilikom izgradnje Mletačkog kaštela, srušena kvadratna kula na južnom zidu Novoga grada jer je bila preblizu te nove utvrde¹⁹ pa se može pretpostaviti da je i kula Petra Petrake (jugozapadna kula Dioklecijanove palače) srušena iz istog razloga.²⁰ Nai-

SL. 4. ANGELO DEGLI ODDI, SPLIT, 1584. (DETAIL)

FIG. 4. ANGELO DEGLI ODDI, SPLIT, 1584 (DETAIL)

9 Novi grad je srednjovjekovni dio povijesne jezgre Splita zapadno od Dioklecijanove palače.

10 MARASOVIĆ, 1990.

11 MARASOVIĆ, 1986.

12 ČERINA, 2009: 46

13 GLIGO, 1996: 123

14 Arheološki radovi 1999. godine za potrebe komunalnih radova; voditeljica istraživanja: T. Rismondo (Konzervatorski odjel u Splitu), suradnica: E. Sarić (Muzej grada Splita), dokumentacija: N. Ivanišević (Konzervatorski odjel u Splitu)

15 BELAMARIĆ, 2006: 52

16 MARASOVIĆ, 1990.; RAPANIĆ, 2007: 192

17 NOVAK, 2005: 539-540; MARASOVIĆ, 1996.

18 U gradu Splitu mesnica je, iz higijenskih razloga, uvijek bila na rubu grada, na samome moru.

19 KOVAČIĆ, 2011: 103

20 BULIĆ, 1927: 54

SL 5. PRETPOSTAVLJENO STANJE PRIJE IZGRADNJE MLETAČKOG KAŠTELA 1400., TLOCRT: 1 – ZAPADNI ZID LUKE, 2 – VRATA OD MESNICA, 3 – KURIJA SABAKA, 4 – JUŽNI ZID NOVOGA GRADA, 5 – MORSKA VRATA, 6 – KULA PETRAKA, 7 – Sv. MIHOVIL, 8 – DIOKLECIJANOVA KULA, 9 – Sv. JAKOV, 10 – GOSPE OD DOBRICA

FIG. 5. ASSUMED CONDITION BEFORE THE CONSTRUCTION, 1400, LAYOUT: 1 – WESTERN PORT WALL, 2 – MEAT MARKET GATE, 3 – SABAKA MANOR, 4 – SOUTH-FACING WALL OF THE NEW TOWN, 5 – SEA GATE, 6 – PETRAKA TOWER, 7 – ST MIHOVIL, 8 – DIOCLETIAN'S TOWER, 9 – ST JAKOV, 10 – HOLY MOTHER OF DOBRIC

SL 6. PRETPOSTAVLJENO STANJE 1441., TLOCRT: 1 – VRATA OD MESNICA, 2 – MLETAČKI KAŠTEL, 3 – ZAPADNA KULA, 4 – VELIKA KULA, 5 – ISTOČNA KULA, 6 – MORSKA VRATA, 7 – MESNICA, 8 – LOŽA, 9 – Sv. MIHOVIL

FIG. 6. ASSUMED CONDITION, 1441, LAYOUT: 1 – MEAT MARKET GATE, 2 – VENETIAN CASTLE, 3 – WESTERN TOWER, 4 – GREAT TOWER, 5 – EASTERN TOWER, 6 – SEA GATE, 7 – MEAT MARKET, 8 – LODGE, 9 – ST MIHOVIL

SL 7. TLOCRT ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA NA ZAPADNOM DIJELU RIVE 2006.-2007.

FIG. 7. ARCHAEOLOGICAL SITE, WEST WATERFRONT 2006-2007, LAYOUT

me ta je kula ugrožavala Kaštel jer je mogla poslužiti kao uporište građana u mogućem sukobu s Mlečanima. Iz istih je razloga tada vjerojatno srušena i Dioklecijanova pravokutna kula na zapadnom zidu Palače uz crkvu sv. Mihovila.

PRETPOSTAVLJENO STANJE KAŠTELA 1441. GODINE

ASSUMED CONDITION OF THE CASTLE IN 1441

Prošlo je gotovo 20 godina otkada je donesena odluka o izgradnji Kaštela do dovršetka njegove gradnje. U dokumentu iz 1431. godine spominje se kamen i vapno za izgradnju Kaštela.²¹ Godine 1441. imenovani su kaštelani u venecijanskim kaštelima Šibenika, Splita, Trogira, Kotora i Feltra, te su određeni propisi njihove službe. Iste je godine naređen uvoz oružja, municije i ostale opreme potrebne za opskrbu kaštela²² pa se ta godina može smatrati godinom dovršenja splitskoga Kaštela.

Mletacki kaštel u Splitu sagrađen je u obliku nepravilnog peterokuta s tri kule na sjeveru. Glavna kula Kaštela, tj. neosvojiva kula (*donjon*), iz koje je kaštelan upravljao obranom, nalazi se u sredini. Dva zida koja povezuju kule, tzv. spojni zidovi, prema gradu, debljine su oko 3 metra, a zidovi Kaštela prema moru na zapadu, jugu i istoku debljine su oko 1,80 m. Zanimljivo je da je u trogirskom Kaštelu debljina zidova prema gradu i prema moru ista kao i u Splitu. Splitski i trogirski Kaštel imaju i slične dimenzije. Trogirski ima 1350 m², a splitski 1100 m². Kule okrenute prema gradu i debeli zidovi među njima dokazuju da je Kaštel sagrađen kako bi kontrolirao grad, a ne da ga brani. Njegov položaj na kraju grada, na obali mora, trebao je osigurati evakuaciju mletacke posade brodovima u slučaju

opasnosti. Sličan položaj, u odnosu na grad, imaju i Mletacki kašteli u Trogiru i Zadru.

U opisu Splita iz 17. stoljeća stoji da su za izgradnju Kaštela porušeni „dijelovi onih prelijepih oktogonálnih kula“²³, a misli se na Dioklecijanove kule uza zapadna vrata Palače jer su ostale oktogonálne kule porušene tek u 17. stoljeću.²⁴ Format i površinska obrada kamenih blokova na sačuvanim dijelovima splitskog Kaštela te antički klesarski znakovi na nekima od njih potvrđuju da je pri gradnji Kaštela uistinu korišten kameni materijal Dioklecijanovih kula. Kako količina antičkih blokova, upotrijebljenih u gradnji Kaštela, umnogome nadilazi kamenu gradnju dviju Dioklecijanovih oktogonálnih kula, može se pretpostaviti da je za istu svrhu korišten materijal ugaone i pravokutne kule na zapadnom zidu Palače, o kojima je bilo govora u prethodnom poglavlju. Antičkim blokovima zidana su vanjska pročelja Kaštela i njegovih kula, dok je unutarnja strana, osim unutarnje strane istočnoga i zapadnoga spojnog zida, zidana priklesanim kamenim blokovima.

U Kaštelu je stalno boravio kaštelan Splita, kojega je mletacka uprava postavila da čuva grad. On je u isto vrijeme bio i komornik (*camerlengo*), tj. financijski nadzornik plaća i svih dohodaka u gradu, pa se može zaključiti da se u Kaštelu čuvala gradska blagajna. On je kao mletacki plemić i ugledna osoba često bio i zamjenik gradskog kneza (*viceconte*).²⁵

Posada Kaštela 1525. godine sastoji se od vodnika (*capo*) i četrnaest vojnika, a 1534. od samo deset vojnika. Godine 1559. posada se povećava za dva topnika.²⁶ Od oružja se godine 1550. u Kaštelu spominju samo dva topa bez ležaja, a 1559. šest ili sedam topova kojima su ležajevi i kola truli pa se ne mogu upotrijebiti.²⁷ Od ostalog oružja tu su samokresji²⁸, duga koplja, mačevi, a spominje se i barut.²⁹

• **Velika kula** (Sl. 8.) – Središnja, sjeverna kula, tzv. Velika kula (*Torre Grande*)³⁰ ili, kako su je Splicani zvali *Turiun*, izvrsno se sačuvala do danas. Često su je nazivali i Hrvojeva kula jer se smatralo da je pripadala vojvodi Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću. Pravilnoga je osmerokut-

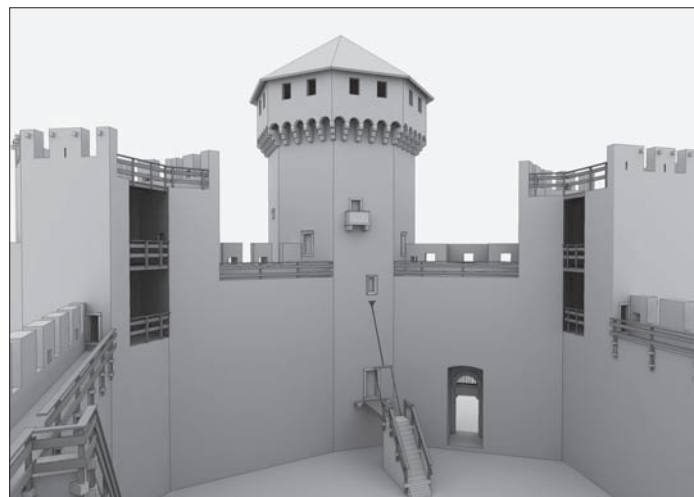
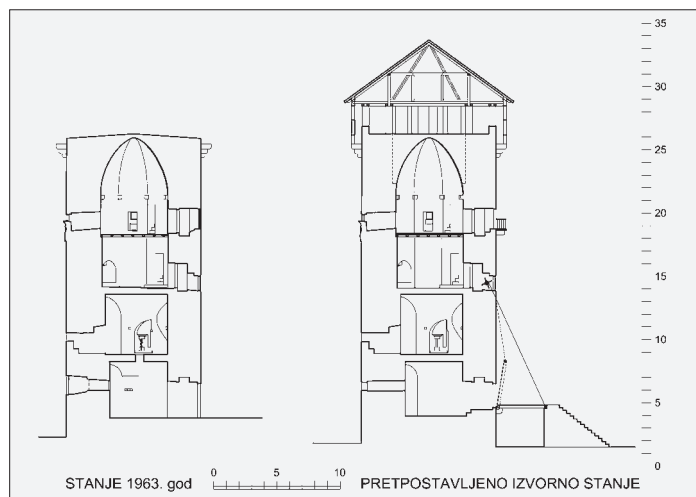
²¹ SARTORI, 1988: 5. 22 ottobre 1431, Senato secreta De liberazione miste, reg. 58, c.85, A.S.Ve. „Que Comiti Spaleti qui scripti hinc lapides et calcinam paratam pro fabrica castris Spaleti quod pro securitate civitatis indiget complemento mandetur antecedente huius consilii per castrum predictum debeat facere compleri et fabricari possendo expendere pro fabrica et complemento et fortificatione enim id quod eides videbit esse necesse.“

²² KEČKEMET, 1956: 271

²³ SARTORI, 1988: 198; Miscellanea P.D. 148 c.64, Descrizione della città di Spalato e sue antichità B.M.C. Corer Ve. „Sotto il felice dominio della Serenissima Republica di Venezia del 1420 per la loro sicurezza fece fare il castello del 1440 in c.a. e per farlo si disfaceva parte di quei bellissimi torrioni ottagonali.“

²⁴ FISKOVIC, 1950: 8

²⁵ KEČKEMET, 1956: 282

nog tlocrta dimenzija 10,5×10,5 m, visine 24 m i ima četiri kata. Debljina zida najnižeg kata je 3,50, a najvišeg 2,80 m. Na vrhu je izvorno imala još jedan, konzolno izbačen kat – mašikul (*mâchicoulis*)³¹, od kojeg su se do danas u potpunosti sačuvale samo njegove trostruke konzole. Mašikul, pokriven šatorastim krovom, zabilježen je na slici Splita koju je godine 1549. nacrtao Girolamo da Santacroce.

Prvi, drugi i četvrti kat kule presvođeni su svodom od sedre, dok je nad trećim katom drvena konstrukcija oslonjena na skok u debljini zida. Kamene konzole na ishodištu svodova, od kojih su neke sačuvane, a neke odsječene, služile su kao nosači drvene oplata svodova. Stube koje povezuju katove smjestene su u debljini zidova kule.

Najniži kat kule je oko 2,5 m viši od razine izvornog terena u Kaštelu.³² Kod samostojećih kula, gdje je ulaz obično izdignut iznad okolnog terena, prostor prizemlja često se koristi kao cisterna koja kuli osigurava vlastitu opskrbu vodom. No, u arheološkim istraživanjima provedenim početkom 1012. godine³³ umjesto cisterne pronađen je zdenac žive vode. To je vjerojatno isti onaj zdenac koji se 1353. godine spominje u dvorištu samostana

sv. Klare³⁴, koji je, kako je već rečeno, porušen zbog izgradnje kaštela.

Ulazna vrata u kulu nalaze se na jugu. Široka su 83 cm, a visoka 259 cm. Detaljnijom analizom kamenih blokova koji formiraju otvor vrata može se uočiti da originalni prag nije sačuvan i da je njegov vrh bio za 71 cm viši nego današnji, tj. da su izvorna vrata bila visoka 188 cm. U bočnim zidovima ulaznog hodnika vide se tragovi izvornog poda.

Istočno od vrata vidi se odsječena konzola za koju se može pretpostaviti da je nosila pokretni most kojim se ulazilo u kulu. Ostaci druge konzole, zapadno od vrata, zaklonjeni su zidom zgrade „Jadranske banke”. Tražeci nad vratima otvor kroz koji se podizao pokretni most, uočena je u parapetu prozora trećeg kata, u osi ulaznih vrata, rupa trokutastog oblika (Sl. 9.). U debljini zida, na bočnim stranama tog otvora, sačuvali su se fino obrađeni kružni utori za ležaj osovine vitla kojim se podizao most.

Na istom zidu, na četvrtom katu kule, postoje vrata koja su izvana zaklonjena zgradom „Jadranske banke”, a iznutra zazidana opekom. Na fotografiji iz doba prije izgradnje banke vide se pred tim otvorom dvije konzole koje su nosile balkon prikazan na crtežu Angela degli Oddija iz 1584. godine. Ona istočna i danas se vidi uz bočni zid „Jadranske banke”. S tog je balkona kaštelan upravljao obranom Kaštela.

Na trećem katu Velike kule postoji otvor visine 140 cm kojim se može pristupiti istočnom spojnom zidu Kaštela. Zbog sigurnosti on je čak 1,80 m viši od razine ophoda tog zida. Na trećem katu Velike kule postojao je još jedan takav otvor prema zapadnom spojnom zidu, ali je on naknadno povećan s donje strane kako bi se uspostavila veza s trećim katom kuće Seleban koja je u 19. stoljeću izgrađena južno od Velike kule.

SL 8. VELIKA KULA SPLITSKOG KAŠTELA, PRESJEK SJEVER-JUG
FIG. 8. GREAT TOWER OF SPLIT CASTLE, NORTH-SOUTH SECTION

SL 9. UNUTRAŠNOST KAŠTELA
FIG. 9. CASTLE INTERIOR

26 KEČKEMET, 1956: 287

27 KEČKEMET, 1956: 283

28 *** 1958: 212. Vatroeno oružje koje čini prijelaz od samostrela i topa k pušci.

29 FISKOVIĆ, 1996: 569

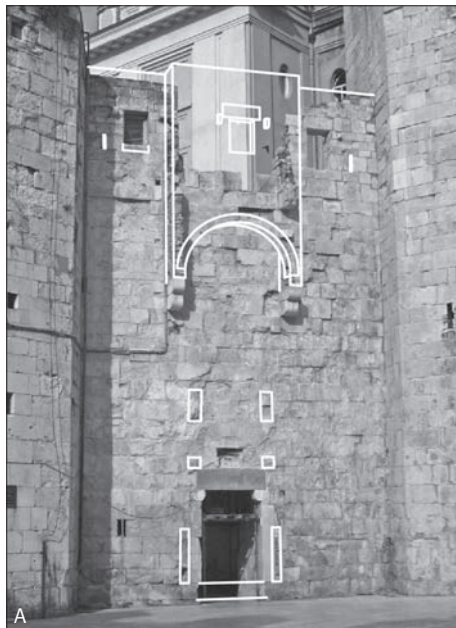
30 DUPLANČIĆ, 2007: 9

31 Konzolno izbačeno obrambeno krunište koje brani zid u vertikalnom smjeru. Kroz otvore između konzola na neprijatelja se bacalo kamenje, vrelo ulje ili smola.

32 Izvorna razina terena u Kaštelu, sudeci prema visini poda sjeverne puškarne u zapadnom zidu, nije mogla biti viša od 1,50 m apsolutne visine.

33 Voditeljica istraživanja: E. Sarić Kostić, Muzej grada Splita

34 NOVAK, 2005: 438

SL. 10. VRATA KAŠTELA PREMA GRADU SA BRETEŠOM: A) SPLIT, B) TROGIR

FIG. 10. CASTLE GATE WITH A DEFENSE PROJECTION (BRETEŠA) FACING THE TOWN: A) SPLIT, B) TROGIR

Otvori na kuli, osim već opisanih, zadržali su u velikoj mjeri svoj izvorni izgled. Prema starijim fotografijama, na sjevernom pročelju kule nalazio se reljef mletačkog lava i grbovi uglednika, vjerojatno onih koji su sudjelovali u gradnji Kaštela. Svi su oni otklesani sredinom 20. stoljeća. U unutrašnjosti kule postoje elementi koji upućuju na to da se u njoj stanovalo, poput dimnjaka u svodu četvrtog kata ili tragova drvenih vrata i prozora na trećem i četvrtom katu.³⁵

• **Bočne kule** – Od dviju kula osmerokutnog, nepravilnog tlocrta, sagrađenih bočno od Velike, Istočna je sačuvana u velikoj mjeri unutar kasnije formiranoga gradskog bloka. Kako je već rečeno, one su se prilikom gradnje naslonile na srednjovjekovne zidove grada. Na starijim crtežima može se vidjeti da su na vrhu završavale ravnim terasom. Proučavanjem Istočne kule utvrđeno je da je bila otvorena prema unutrašnjosti Kaštela³⁶, a to je pravilo kod kula koje su građene u sklopu određenoga obrambenog sklopa, kaštela ili grada kako bi se mogle kontrolirati u slučaju da ih neprijatelj osvoji. Bez istraživanja nije moguće utvrditi je li unutrašnji prostor kule izvorno išao od razine poda u Kaštelu ili, poput kula u Trogiru, od razine obrambenog ophoda zidova.

Na temelju proučavanja sačuvanih dijelova i odnosa volumena kula Kaštela, prikazanih na starijim crtežima, može se pretpostaviti da je terasa bočnih kula bila na apsolutnoj koti od oko 19 m. Ako je pretpostavljena visina točna, terasu kule nije nosio svod, već je na tome mjestu postojala drvena konstrukcija. Naime izvorni prozor, koji se nalazi na sjevernom pročelju kule, na najvišem katu, zadirao bi u svod pa ga time negira. Možda je upravo ne-

postojanje svoda razlog zbog kojeg su se bočne kule znatno slabije sačuvale od Velike kule Kaštela.

Do početka 20. stoljeća Zapadna je kula Kaštela bila sačuvana u istoj mjeri kao i ona Istočna, a gotovo u potpunosti je srušena prilikom izgradnje „Jadranske banke” 1912. godine.³⁷ Samo njeni manji dijelovi sačuvani su na prvom, drugom i trećem katu kuće izgrađene u 19. stoljeću zapadno od „Jadranske banke” do 18 m apsolutne visine, a to se vidi na arhitektonskoj snimci povijesne jezgre Splita. Nažalost, njeni zidovi nisu vidljivi jer su ožbukani. Vidljiva su samo dva kamena bloka plašta kule koji strše iz sjevernog pročelja te kuće.

• **Spojni zidovi** – Istočni spojni zid splitskog Kaštela, zidan s obje strane fino klesanim blokovima Dioklecijanovih kula, sačuvan je gotovo u potpunosti, zajedno s ulaznim vratima i ostacima breteša³⁸ nad njima. Na zidu debljine 3 m položen je obrambeni ophod i parapetni zid na kojem su, lijevo i desno od breteša, po jedan pravokutan obrambeni otvor. Sa svake strane vide se kamene konzole (*rechioni*) koje su nosile drveni ili kožni kapak (*mantelet*). Bočno od obrambenih otvora po jedna je vertikalna strijelnica. Na podu ophoda spojnog zida, kao i na zidu Velike kule, sačuvale su se rupe u koje je bila pričvršćena drvena ograda prema unutrašnjosti Kaštela.

Od breteša su se sačuvale obje dvostruke konzole i bočni dijelovi zida zidanog uglavnom opekom i po kojim blokom sedre. Spoj obrambenog zida i breteša ostvaren je kamenim blokovima usađenim u obrambeni zid, koji su se uglavnom sačuvali do danas. Nad istočnom konzolom, iznad tri reda opeke, vidi se početak luka od opeke koji je nosio vanjski zid breteša. Na temelju usporedbe s trima bretešima trogirskog Kaštela može se pretpostaviti da je na vanjskom licu postojao obrambeni otvor s *manteletom*.

Ispod breteša nalaze se vrata kojima se iz grada ulazilo u Kaštel. Pravokutnoga su oblika s polukružnim rasteretnim lukom pod kojim se vidi udubina gdje je nekoč stajala kamena

³⁵ Svi otvori trećeg i četvrtog kata imaju pristupak za ugradnju drvenog kapka i tragove metalnog okova.

³⁶ MARASOVIĆ, 1986.; BELAMARIC, 2006: 53

³⁷ MULJACIĆ, 1958: 80

³⁸ MAURO, 1985: 219. Breteš je drvena ili zidana konstrukcija koja strši iz obrambenog zida kako bi se povećala zaštita najosjetljivijih točaka.

³⁹ PEROJEVIĆ, 2002: 124-125. Analizirajući faze izgradnje splitskog Lazareta, autorica je utvrdila da je mletačka obala od istočnog do zapadnog zida luke sagrađena prije 1582. godine jer je nad njom izgrađena prva faza Lazareta.

⁴⁰ DELONGA, 2007: 513-517

⁴¹ MARASOVIĆ, 2003.

⁴² SARTORI, 1988: 12; 26 ottobre 1520, I Diarii di M.S. t.XX, col.454, B.N. Marciana Ve.

ploča s natpisom ili grbom. Vrata nemaju kamenog okvira, već im bočne strane čine blokovi zida. Uobičajeno je da glavna vrata neke utvrde, osim svojih drvenih vratnica, imaju i dodatnu zaštitu u vidu pokretnog mosta ili kliznih rešetaka (*saracinesca*), koje su, među ostalim, postojale i na kopnenim vratima Dioklecijanove palače. S objiju strana vrata splitskog Kastela vide se vertikalna oštećenja zida u obliku žlijeba, a nad njima, u istim pravcima, ostaci kamenih blokova koji su nekad stršali iz zida. Ti se tragovi mogu protumačiti kao ostaci kamenih vodilica za klizne rešetke poput onih koje su se sačuvala na sjevernim vratima trogirskog Kastela (Sl. 10.).

Razina ulaza u Kaštel bila je oko 50 cm viša od današnje. Snížena je nakon što je srušen južni dio Kastela, a taj je ulaz postao gradska komunikacija. Tom je prilikom porušen prag vrata kojih se profil i danas dobro vidi u bočnim zidovima prolaza.

Zapadni spojni zid sačuvala se samo u visini prizemlja i može ga se vidjeti u spremištu kavane s njegove sjeverne strane. Na Velikoj kuli mogu se pratiti tragovi spoja tog zida u punoj visini.

• **Južni dio Kastela** – Zidovi južnog dijela Kastela, širine 1,80 m, pronađeni su u već spomenutim arheološkim istraživanjima Rive 2006.-2007. godine. S vanjske strane zidani su fino obrađenim klesancima, a s unutrašnje priklesanim kamenom. Ispuna zida je od kamenog nabačaja u vapnenom mortu.

Sudeći po vanjskom licu istočnog zida Kastela, koji je i ispod razine Rive bio izgrađen od fino klesanih kamenih blokova, može se zaključiti da je u najranijoj fazi južni dio Kastela ležao u moru. Prilikom arheoloških istraživanja u debljini južnog zida Kastela pronađen je topovski otvor ljevkastog tlocrta, položen nisko pri samom moru i usmjeren u trupove neprijateljskih brodova. Naknadno je pred njim sagrađena kamena obala širine 1,30 m. Nakon toga, ali prije 1582. godine³⁹, ispred Kastela sagrađena je Mletačka obala koja se protezala sve do istočnog zida luke.⁴⁰

Prema starim crtežima zidovi južnog dijela Kastela bili su nešto niži od južnoga srednjog

vjekovnoga gradskog zida i završavali su obrambenim ophodom s kruništem. Ophod je s unutarnje strane vjerojatno imao drvenu ogradu usadenu u kamene konzole poput one koja je rekonstruirana u trogirskom Kaštelu. Stube kojima se penjalo na ophod bile su položene uza zapadni zid, a to se vidi na starim crtežima.

Na trogirskom su Kaštelu osim vrata prema gradu postojala dvojna morska vrata, i to jedna na južnom, a druga, danas zazidana, na zapadnom zidu. Na svim renesansnim utvrdama Kastelanskog zaljeva postojala su morska vrata.⁴¹ U to se doba glavni promet u Dalmaciji obavljao brodovima pa su ona služila za opskrbu, ali i za evakuaciju brodovima u slučaju opasnosti. Postojanje morskih vrata može se pretpostaviti i na splitskom Kaštelu, ali nije moguće utvrditi njihov položaj jer su pri arheološkim istraživanjima pronađeni samo najniži dijelovi zidova južnog dijela Kastela.

PRETPOSTAVLJENO STANJE KAŠTELA 1666. GODINE

ASSUMED CONDITION OF THE CASTLE IN 1666

Još od kraja 15. stoljeća grad Split i njegova okolica bili su izloženi nasrtajima osmanlijskih Turaka. Stanje se znatno pogorsalo nakon što su Turci osvojili Klis 1537. godine. Klis je 1648., za Kandijskog rata, došao u mletačke ruke pa je to donekle smanjilo opasnost, ali je nije otklonilo.

Marco Antonio da Canal, knez i kapetan Splita, 1520. godine nalazi Kaštel u lošem stanju te predlaže da se popravi s pedeset dukata ili da se poruši.⁴² Ivan Batista Giustiniani 1553. piše: „U tom Kaštelu ne vrijedi ništa osim jedne visoke kule koja nadvisuje čitav grad.”⁴³ Loše stanje Kastela potvrđuju i drugi izvještaji, ali nema naznake da se pristupilo popravcima.⁴⁴ Tek 1625. godine generalni providur Francesco Molino predlaže da se Kaštel ojača terapijenom i revelinom kako bi se moglo postaviti topništvo.⁴⁵ Dokumenti potvrđuju da se odmah pristupilo radovima.⁴⁶ Prema opisu plana iz 1630. godine⁴⁷ zapadni je terapijen izgrađen, a u izvještaju inženjera Vernede o stanju gradskih utvrda iz 1663.⁴⁸ spominju se i zapadni i južni terapijen, ali bez grubobrana (*parapetto*). Oni se ipak vide na kasnijim crtežima.

U istraživanjima Rive 2006.-2007. godine pronađeni su, s vanjske strane zapadnog zida Kastela, ostaci donjih dijelova zapadnog terapijena i u njemu dva ljevka otvora za topove. Plašt terapijena sagrađen je od fino klesanih kamenih blokova, a ispunjen od kamenog nabačaja u vapnenom mortu. Vanjski je

Sl. 11. PRETPOSTAVLJENO STANJE 1666., TLOCRT: 1 – REVELIN, 2 – MOLO DELLA SANITÀ, 3 – SANITÀ, 4 – TERAPIJEN, 5 – ČETVRTA KULA KAŠTELA, 6 – KUĆA KAŠTELANA/KAMERLANGA, 7 – KAPELA, 8 – VOJARNA, 9 – GRADSKA STRAŽA, 10 – ZAKLON (RESTELLO), 11 – PALAĆA MILESI

FIG. 11. ASSUMED CONDITION, 1666, LAYOUT: 1 – REVELIN, 2 – MOLO DELLA SANITÀ, 3 – (SANITÀ), 4 – TERRAPIENO, 5 – FOURTH TOWER, 6 – CASTELLANO'S HOUSE, 7 – CHAPEL, 8 – MILITARY BARRACKS, 9 – GUARD, 10 – SHELTER (RESTELLO), 11 – MILESI PALACE

⁴³ SARTORI, 1988: 17; 1553, manoscritto Cod. Cic. 2075/1, Itinerario di G.B. Giustiniani in Dalmazia, B.M.C. Correr Ve.

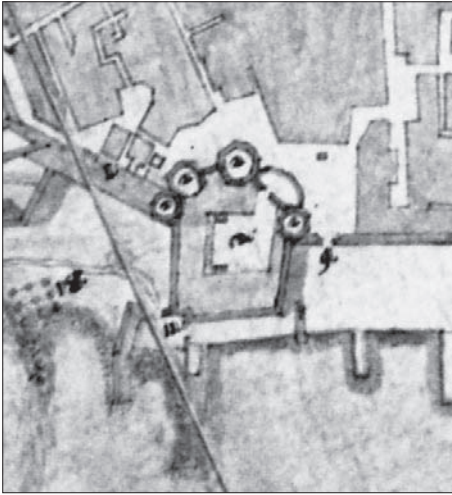
⁴⁴ KECKEMET, 1956: 287

⁴⁵ DUPLANČIĆ, 2007: 55; NAS, KAS, br. 703, str. 13, pismo gen. prov. Francesca Molina od 1. svibnja 1625.

⁴⁶ DUPLANČIĆ, 2007: 13; NAS, KAS, br. 703, str. 13 i 14. Molinovo pismo od 22. lipnja 1625.; Duplančić, 2007: 9; NAS, KAS, br. 703, str. 15 – Molinovo pismo od 16. srpnja 1625.

⁴⁷ SARTORI, 1988: 78. Izvještaj Antoina de Ville od 5. lipnja 1630.

⁴⁸ SARTORI, 1988: 142; 4 febbraio 1663, Dispacci dei Rettori di Dalmazia al Senato, b.54, Scrittura del Prov. or Filippo Bassetti Verneda sopra le fortificazioni di Spalato.

SL. 12. G. SANTINI: PLAN SPLITA IZ 1666. (DETAIL)
FIG. 12. G. SANTINI: PLAN OF SPLIT FROM 1666 (DETAIL)

zid terapijena bio zidan u pokosu, što se vidi na starim crtežima. Pred zidom je pronađena kamena zidana obala širine 1,80 m.

Iako nisu pronađeni ostaci južnog terapijena, on je zasigurno postojao jer ga spominje Verneda u svom izvještaju iz 1663., a zabilježen je na svim povijesnim crtežima. Za razliku od zapadnoga, izgrađen je s unutarnje strane južnog zida Kaštela, a činjenicu da nije pronađen može se objasniti samo time da je prilikom rušenja temeljito odstranjen.

Uza zapadni, srednjovjekovni zid luke sagrađen je početkom 17. stoljeća gat okomit na Mletacku obalu, tzv. 'Mali mul'. Spominje se u dokumentu iz 1628. godine kao „*moletto alle Beccharie*”, koji je izgradio gospodin Freddi.⁴⁹ Najstariji prikaz toga gata nalazimo na Mondellinom crtežu luke iz 1635., gdje je uz njega, s njegove zapadne strane, ucrtana mesnica „*beccaria*”. Na njemu je poslije izgrađena građevina Lučkog saniteta po kojoj je dobio naziv „*Molo della Sanità*”. Ta je građevina prvi put zabilježena na Santinijevu crtežu iz 1666. godine.

Godine 1600. predlaže se izgradnja jedne porporele⁵⁰ sa strane mesnice široke 10 koraka, a samo 4 temeljene u moru.⁵¹ Ta je porporela vjerojatno trebala biti valobran koji bi štitiio 'Vrata od mesnice' od valova sa zapada. Ne zna se točno je li ona izgrađena, ali je na tome mjestu poslije sagrađen zidani zaklon (*revelin*) L tlocrtnog oblika, s vratima kojima se pristupalo 'Vratima mesnice'. Revelin je izgrađen između 1635. (Mondella) i 1657. godine (Mortier). Prema Santinijevu crtežu i starim vedutama taj je revelin s vanjske strane imao zid u pokosu. Prilikom arheoloških istraživanja na Rivi nisu pronađeni njegovi ostaci.

Sa sjeverne strane Kaštela, od Velike do Istočne kule, protezala se zidana, polukružna ograda visine oko 3 m s puškarnicama⁵² koja je stitila ulaz u Kastel. U dokumentima se spominje kao *restello* (*rastello*)⁵³ ili *bariera esterna*.⁵⁴ Najranije se spominje 1638. godine.⁵⁵ Vrata tog zaklona bila su položena uz Veliku kulu.

S vanjske i unutarnje strane novih Morskih vrata, koja su u doba izgradnje Kaštela otvorena u južnome gradskom zidu, izgrađen je zaklon za gradsku stražu (*Corpo di guardia*) koji se prvi put spominje u dokumentu iz 1638. godine.⁵⁶ U njemu su bile stube kojima se penjalo na gradski obrambeni zid. U dokumentu iz 1789. godine, unutar tog zaklona s gradske strane spominju se dvije vojarne za stražu.⁵⁷

Na starim vedutama, na jugozapadnom uglu Kaštela vidi se okrugla stražarnica (garita).

• **Velika kula** – Masikul Velike kule sa šatorastim krovom porušen je između 1549. (Santacroce) i 1584. godine (Angelo degli

Oddi). U dokumentu iz 1629.⁵⁸ spominje se topništvo postavljeno na terasi koja dominira cijelim gradom i naređuje se popravak triju otvora za topove koji se tu nalaze. Stoga se može zaključiti da je masikul porušen jer je smetao postavljanju i korištenju vatrenog oružja na najvišjoj razini kule.

• **Četvrta kula Kaštela** – Četvrta kula Kaštela nije zabilježena na Francesijevu planu iz 1630. godine, ali je ucrtana u onaj Maglijev iz 1648. godine. Ona je položena ispred zapadne kule Kaštela, točno na spoju terapijena Kaštela i srednjovjekovnog zida kako bi kontrolirala novu liniju obrambenog zida. Ostaci njenih zidova, kao i zidova Zapadne kule Kaštela, sačuvani su na prvom, drugom i trećem katu kuće koja je u 19. stoljeću izgrađena na tome mjestu. Na nekoliko starih tlocrtnih prikaza ta je kula, kao i dvije bočne kule Kaštela, otvorena prema njegovoj unutrašnjosti.

• **Unutrašnjost Kaštela** – Ne zna se točno kada su se u Kastelu počele graditi građevine. Godine 1534. spominju se nastambe vojnika⁵⁹, a na crtežu Angela degli Oddija iz 1584. godine ispred Velike kule vidi se kuća kaštelana-kamerlenga. Prema Santinijevu crtežu 1666. godine unutrašnjost Kaštela u potpunosti je izgrađena. Zahvaljujući crtežu iz 1789. godine⁶⁰ može se precizno opisati njihov raspored. Ispred Zapadne i Velike kule bila je kuća kaštelana-kamerlenga, a uz nju s njene istočne strane crkvice Gospe od Ružarija.⁶¹ Uz Istočnu kulu Kaštela bila je kuća vodnika, a s njene južne strane vojarina.

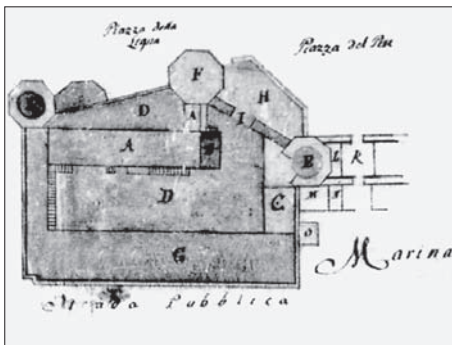
Uobičajeno je da utvrde imaju vlastit izvor vode kako bi mogle odoljeti dugoj opsadi. Na više prikaza unutar Kaštela nacrtan je bunar (Angelo degli Oddi, 1584.; Kurir, 1782.; plan iz 1798.) pa se može zaključiti da je osim zdenca u Velikoj kuli postojao još jedan zdenac u dvorištu Kaštela ispred kuće kaštelana.

STANJE KAŠTELA 1831. GODINE

THE CASTLE IN 1831

Nakon Morejskog rata, mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine Turci su morali na-

SL. 13. F. A. KURIR: PLAN KAŠTELA IZ 1798.
FIG. 13. F. A. KURIR: CASTLE PLAN FROM 1798

49 SARTORI, 1988: 76

50 CONCINA, 1988: 116. Porporella, purpurella-scogliera artificiale, molo.

51 SARTORI, 1988: 39; 1600, Collegio Relazioni, b.72, relazione di Giacomo Contarini Conte e Capitano di Spalato, A.S.Ve.

52 DUPLANČIĆ, 1988: 169

53 BOERIO, 1856: 570. RESTELLO, stecato o bariera che si fa dinanzi alle porte delle fortificazioni

54 DUPLANČIĆ, 1988: 169-170

55 SARTORI, 1988: 91; Gennaio 1638, Cod. Cicogna 3182/13 c.22, relazione tratta dal registro di Nicolino Candido, B.M.C. Correr

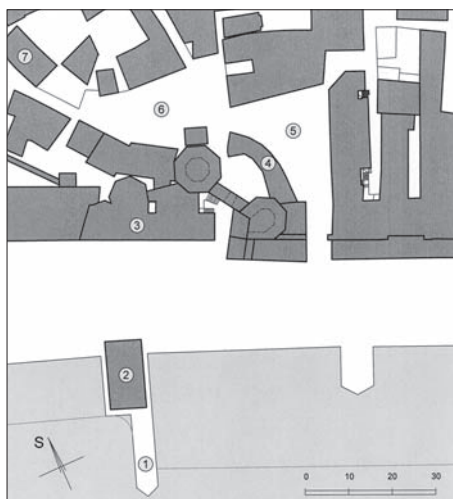
56 SARTORI, 1988: 90; Gennaio 1638, Cod. Cicogna 3182/13 c.22, relazione tratta dal registro di Nicolino Candido, B.M.C. Correr

pustiti ove krajeve, ali su iz Dalmacije bili potpuno potisnuti tek kada je godine 1722. konačno povučena stalna granica između mletačke Dalmacije i turske Bosne. Nakon pada Mletačke Republike 1797. godine, kada Dalmacija postaje dio Austrijske carevine, Kaštel i građevine u njemu koristi austrijska vojska.

Prema opisu iz 1804. godine⁶², kuću kaštela-kamerlenga koristi Ured za utvrde, a u vojarni, koja je u lošem građevinskom stanju, smješteni su vojnici. Dva donja kata Velike kule koriste se kao javni zatvor, a gornji su katovi zapušteni.⁶³ Nakon što je Kaštel izgubio obrambenu ulogu, gornja površina južnog i zapadnog tercijena koristi se kao vrt Kaštela (*orto del Castello*), što je zabilježeno na nekoliko crteža. S istočne se strane Kaštela grade nove kuće, a s vanjske strane zaklona (*restello*) sjeverno od Kaštela grade se trgovine. Tu se ispred palače Milesi formira trg na kojem se prodaje riba (*Piazza del pesce*, kasnije *Piazza Milesi*, od 1882. Trg preporoda, danas Vocni trg), a zapadno drugi trg na kojem se prodaje drvo za ogrjev (*Piazza della legna*, poslije *Piazza del mercato*, zatim Trg zeleni, danas Trg brace Radic).

Godine 1806. Dalmacija dolazi u sastav Ilirskih pokrajina pod francuskom upravom. Zbog sigurnosti grada, ali i njegova uređenja, maršal Marmont naređuje rušenje zidina, među ostalim i južnog dijela Mletačkog kaštela. Kaštel je srušen 1806.-1807. godine jer više nije imao zadaću obrane, a postojala je opasnost da ga Englezi osvoje i utvrde se u njemu.⁶⁴ Materijalom dobivenim rušenjem fortifikacija nasuta je obala između Kaštela i samostana sv. Frane, nazvana Marmontova obala, poslije Francuska obala. Morska vrata, s dijelom južnog zida grada, porušena su nešto kasnije, a godine 1821.⁶⁵ srušena je i zgrada Lučkog saniteta s jednokatnom kucicom Nikole Selebana i dijelom zapadnog zida luke, na koji su bile naslonjene. Revelin uz Vrata od mesnica postupno se urušava.

Prema planu mjernika Gale iz 1807., trgovac Nikola Seleben dobio je, u zamjenu za neko-

liko porušenih kuća na Rivi, kuću kamerlenga, kapelu i dvije zapadne kule. Na temelju katastra iz 1831. i starih fotografija zaključuje se da te građevine Seleben nije porušio, već ih je uklopio u veliku trokatnicu. U liniji njena južnog zida, prema zapadu, grade se kuće istog formata, historicističkih obilježja, formirajući novo pročelje grada, pridonoseći time jedinstvu prostora obale. Velika kula je u državnom vlasništvu i u njoj je i dalje smješten zatvor. Prema katastru iz 1831. godine, oko Istočne kule Kaštela formirao se blok kuća.

Mali mul proširen je prema zapadu i na njemu je 1821. izgrađena jednokatnica Lučkog saniteta, porušena godine 1875.⁶⁶

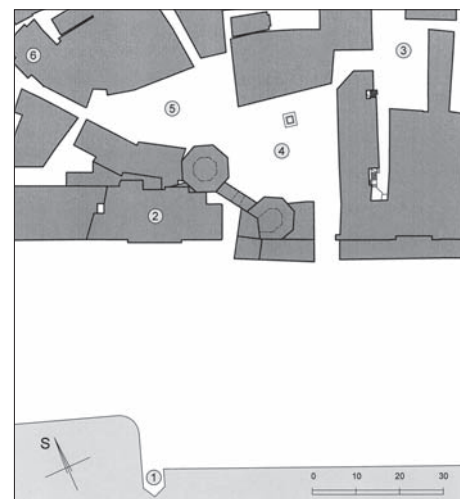
STANJE KAŠTELA 2012. GODINE

THE CASTLE IN 2012

Najupečatljivija promjena na prostoru nekadašnjega Mletačkog kaštela u ovom posljednjem razdoblju jest izgradnja „Jadranske banke” 1911.-1912. godine na mjestu kuće Seleben. Ta je nova četverokatnica u potpunosti zaklonila pogled na Veliku kulu s juga.

Blok formiran oko Istočne kule preuređen je u drugoj polovici 19. stoljeća u historicističkom duhu. Među kucama ističe se ona u neomaurskom stilu na jugozapadu tog bloka, sagrađena 1896. godine.⁶⁷

Na Vocnom trgu, tada Trgu preporoda, postavljen je 1924. spomenik Marku Maruliću, rad Ivana Mestrovica. Godine 1948. porušen je zid zaklona pred ulazom u Kaštel, zajedno s ducanima koji su uz njega bili naslonjeni, te je formiran Vocni trg s drvenim tezgama na kojima se prodavalo voće. Danas je to jedan od ljepših splitskih trgova. Od godine 2002. do 2011. trajali su radovi sanacije Velike kule u koju se planira smjestiti izdvojena zbirka Muzeja grada Splita s temom obrane grada.

SL. 14. STANJE 1831., TLOCRT: 1 – MALI MUL, 2 – ZGRADA LUČKOG SANITETA, 3 – KUĆA SELEBAN, 4 – TRGOVINE, 5 – PIAZZA MILESI, 6 – PIAZZA DEL MERCATO, 7 – GOSPE OD DOBRICA

FIG. 14. THE CASTLE IN 1831, LAYOUT: 1 – SMALL PIER, 2 – PORT HEALTHCARE BUILDING, 3 – SELEBAN HOUSE, 4 – SHOPS, 5 – PIAZZA MILESI, 6 – PIAZZA DEL MERCATO, 7 – HOLY MOTHER OF DOBRICA

SL. 15. STANJE 2012., TLOCRT: 1 – MALI MUL, 2 – EX JADRANSKA BANKA, 3 – MIHOVILOVA SIRINA, 4 – VOCNI TRG, 5 – TRG BRACE RADIC, 6 – GOSPE OD DOBRICA

FIG. 15. THE CASTLE IN 2012, LAYOUT: 1 – SMALL PIER, 2 – JADRANSKA BANKA, 3 – MIHOVIL'S FIELD, 4 – VOCNI TRG (SQUARE), 5 – TRG BRACE RADIC (SQUARE), 6 – HOLY MOTHER OF DOBRICA

57 DUPLANČIĆ, 1988: 169-170

58 DUPLANČIĆ, 2007: 55, bilj. 6.

59 SARTORI, 1988: 14; 5 giugno 1534, Collegio Relazioni, b.61, A.S.Ve.

60 DUPLANČIĆ, 1988: 169-170

61 PETRIĆ, 1989: 272

62 DUPLANČIĆ, 1988: 151-175

63 KEČKEMET, 2006: 33. PAZ. Indeks protokola Providursta, 1807. (sopra fabbriche e restauri in Spalato).

64 KEČKEMET, 2006: 10

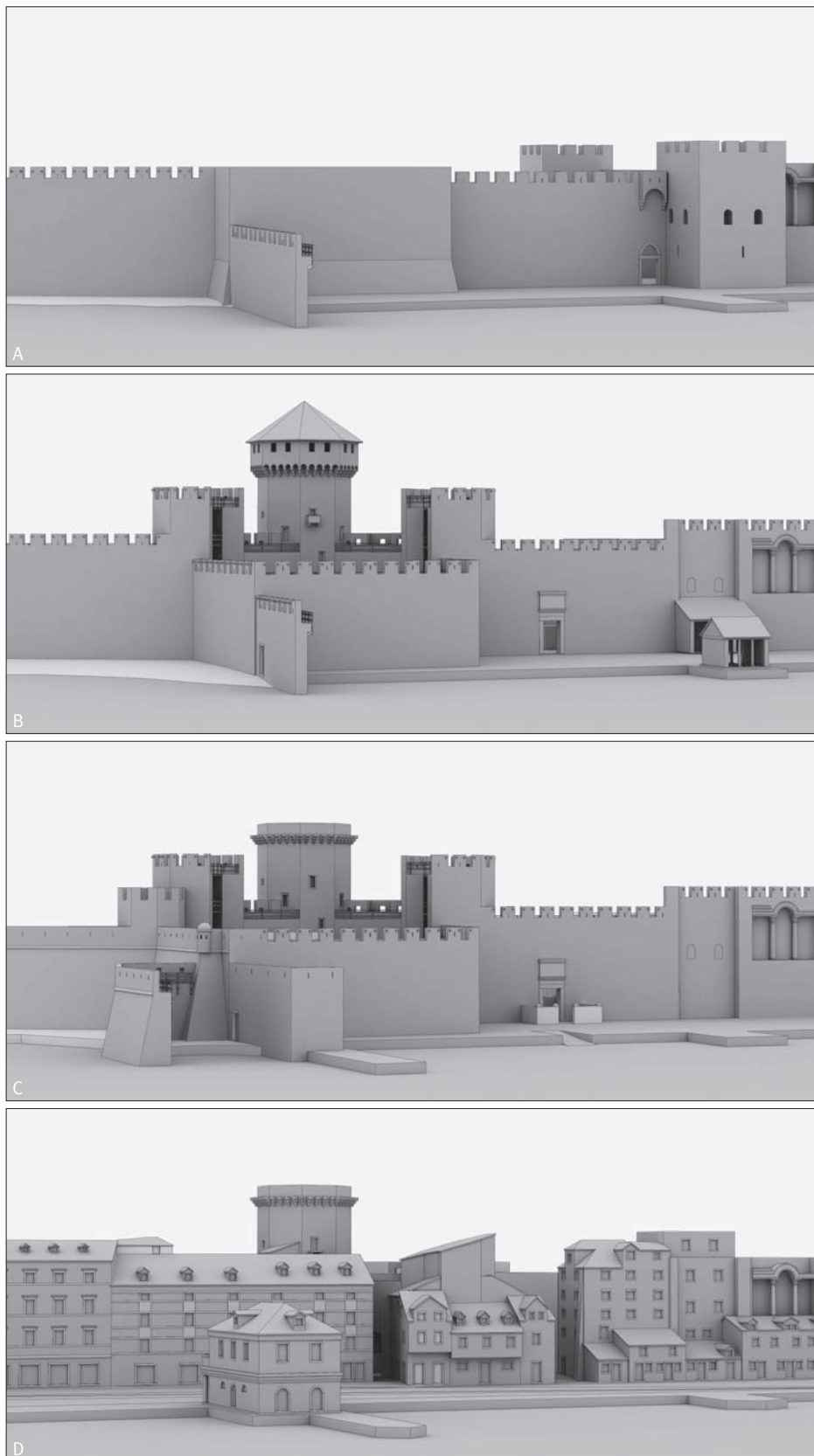
65 MULJACIĆ, 1958: 74

66 MULJACIĆ, 1958: 75

67 MULJACIĆ, 1958: 79; BELAMARIĆ, 2006: 49-89

SL. 16. PROSTORNI RAZVOJ MLETACKOG KASTEla U SPLITU, POGLED S JUGA: A) PRETP0STAVLJENO STANJE 1400., B) PRETP0STAVLJENO STANJE 1441., C) PRETP0STAVLJENO STANJE 1666., D) STANJE 1831., E) STANJE 2012.

FIG. 16. SPATIAL DEVELOPMENT OF VENETIAN CASTLE IN SPLIT, VIEW FROM THE SOUTH: A) PRESUMED APPEARANCE 1400, B) PRESUMED APPEARANCE 1441, C) PRESUMED APPEARANCE 1666, D) THE CASTLE IN 1831, E) THE CASTLE IN 2012

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Nakon što su 1420. godine uspostavili svoju vlast u Splitu, Mlečani su na jugozapadu grada, na obali mora, 1441. izgradili Kaštel iz kojeg su kontrolirali grad. Utvrdu u obliku peterokuta, s tri snažne kule na sjeveru, vješto su uklopili u postojeće srednjovjekovne zidine. Krajem 15. stoljeća, nakon što su osvojili Bosnu, osmanlijski Turci počeli su ugrožavati Dalmaciju i sam grad Split. Zbog sve razornije moći vatrenog oružja zidovi Kaštela ojačani su zemljanim nasipima, a vrata Kaštela i grada dodatno su zaštićena novim zaklonima. Širenjem grada prema zapadu Kaštel se našao na sredini splitske obale pa je početkom 19. stoljeća, kada više nije služio izvornoj funkciji, njegov južni dio porušen. Velika kula Kaštela, i dalje dominantna u silueti grada, zaklonjena je početkom 20.

stoljeća s morske strane izgradnjom velike četverokutnice. Prilikom radova na uređenju splitske Rive 2006.-2007. godine pronađeni su ostaci zidova južnog dijela Kaštela, ali je propuštena prilika da se oni prezentiraju u novom popločenju kako bi se, barem na taj način, sačuvala uspomena na građevinu koja je četiri stoljeća dominirala južnim dijelom grada.

Ipak, nekadašnja monumentalnost splitskog Kaštela može se i danas doživjeti s njegove sjeverne strane gdje Trgom dominira Velika kula zajedno s Istočnom kulom Kaštela i moćnim zidom između njih. Velika kula idealnoga je osmerokutnog oblika koji se rijetko koristio u doba kad je izgrađena, a to jasno upućuje na utjecaj Dioklecijanovih osmerokutnih kula od kojih je materijala sagrađena. Kvaliteta projekta Kaštela i razina izvedbe koju vidimo na njegovim sačuvanim dijelovima podsjeća nas na graditelje Dioklecijanove palate.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. BELAMARIĆ, J. (2006.), *Freud u Splitu*, Split-Zagreb
2. BOERIO, G. (1983.), *Dizionario del dialetto veneziano*, Ristampa anastatica, Firenze
3. BULIĆ, F.; KARAMAN, Lj. (1927.), *Palaca cara Dioklecijana*, Zagreb
4. BULJEVIĆ, Z. (1982.), *Tragovima starog Splita, Crtezi, slike i gravure panorama i pogleda na grad i luku od XVI. do XX. stoljeca*, Split
5. CONCINA, E. (1988.), *Pietre parole storia*, Glossario della costruzione nelle fonti veneziane (secoli XV-XVIII), Venezia
6. CVITANIĆ, A. (1987.), *Statut grada Splita*, Split
7. ČERINA, D. (2009.), *Arheološka istraživanja na zapadnom dijelu splitske Rive 2006.-2007. godine*, „Kulturna baština”, 35: 43-58, Split
8. DELONGA, V. (2008.), *Split-Riva (južno pročelje Dioklecijanove palače), Zastitno iskopavanje*, „HAG”, 4/2007: 513-517, Zagreb
9. DUPLANČIĆ, A. (1988.), *Popis državnih zgrada u Splitu iz god. 1789. i 1804.*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske”, 13/1987: 151-175, Zagreb
10. DUPLANČIĆ, A. (2007.), *Splitske zidine u 17. i 18. stoljeću*, „Mala biblioteka godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske”, Zagreb
11. DUPLANČIĆ, A. (2011.), *Kameni ukrasi s crkve sv. Mihovila in ripa maris u Splitu*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji”, 42: 95-120, Split
12. FISKOVIĆ, C.; GLIGO V.; BERKET, M.; RISSONDO, V.; ŠIMUNKOVIĆ, Lj. (1996.), *Zlatna knjiga grada Splita*, Split
13. KEČKEMET, D. (1953.), *Mapa crteža dalmatinskih gradova ing. Josipa Santinija*, Split
14. KEČKEMET, D. (1956.), *Splitski kaštel*, „Anali historijskog instituta u Dubrovniku”, 267-303, Dubrovnik
15. KEČKEMET, D. (1981.), *Plan i veduta Splita iz početka osamnaestog stoljeca*, „Kulturna baština”, 11-12: 89-91, Split
16. KEČKEMET, D. (2006.), *Marsal Marmont i Split*, Split
17. KOVAČIĆ, V. (2011.), *Gradski kaštel u Trogiru, Prilog proučavanju fortifikacija ranog XV. stoljeca*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji”, 42: 95-120, Split
18. LJUBIĆ, Š. (1886.), *Listine o odnosaju između južnoga Slavenstva i Mletacke republike*, VIII, Zagreb
19. MARASOVIĆ, J. (1990.), *Prostorni razvoj obale pred povijesnom jezgrom Splita*, neobjavljena studija, Zavod za graditeljsko naslijeđe, Arhitektonski fakultet, Zagreb
20. MARASOVIĆ, J. (1996.), *Prilog proučavanju slike Splita Giraloma da Santacroce*, „Petriciolijev zbornik II, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji”, 36: 223-243, Split
21. MARASOVIĆ, K. (1986.), *Istocna kula Splitskog Kaštela*, neobjavljena studija, Zavod za graditeljsko naslijeđe, Arhitektonski fakultet, Zagreb
22. MARASOVIĆ, K. (2003.), *Nastanak i razvitak kaštelanskih utvrđenih naselja*, „Histria antiqua”, 11: 511-528, Pula
23. MAURO, M. (1985.), *Casteli, roche, torri, cinte fortificate delle Marche*, Ancona
24. MULJACIĆ, S. (1958.), *Kronološki pregled izgradnje Splita u XIX. i XX. stoljeću*, „Zbornik društva inženjera i tehničara”, 61-96, Split
25. NOVAK, G. (2005.), *Povijest Splita*, Split
26. PEROJEVIĆ, S. (2002.), *Izgradnja Lazareta u Splitu*, „Prostor”, 10 (2 / 24/): 119-134, Zagreb
27. PETRIĆ, P. (1989.), *Sakralna topografija u staroj gradskoj jezgri*, „Kulturna baština”, 19: 272-287, Split
28. RAPANIĆ, Ž. (2007.), *Split – od carske palače do srednjovjekovne općine*, Split
29. SARTORI, A. (1988.), *Spalato rinascimentale, la fortezza e la città, Gli interventi veneziani dal sec. XV al sec. XVII*, diplomski rad, Istituto Universitario di Architettura di Venezia, mentor Prof. Enio Concina, Venecija
30. *** (1958.), *Vojna enciklopedija*, 1, Beograd

IZVORI

SOURCES

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

SL. 1., 10.A	Foto: autorica
SL. 2., 5., 6., 8., 11., 14, 15.	Autorica
SL. 9., 16.	Autorica (crtali: Mario Tomic, Loren Šore)
SL. 7.	ČERINA, 2009.
SL. 3., 4.	BULJEVIĆ, 1982.
SL. 10.B	Foto: Jelena Vesanović
SL. 12.	KEČKEMET, 1953.
SL. 13.	DUPLANČIĆ, 1988.

SAŽETAK

SUMMARY

VENETIAN CASTLE IN SPLIT CONSTRUCTION AND TRANSFORMATIONS

In 1409 Venice purchased the rights to Dalmatia from Ladislaus of Naples, the king of Hungary and Croatia. Gradually it took control of most of its territory except the Republic of Dubrovnik. Dalmatian territory under Venetian rule was substantially reduced due to the Ottoman Turkish invasion in the late 15th and throughout the 16th centuries.

Upon taking control of Dalmatia in 1420 the Venetians used to build castles as the centres of their power in all major towns. The Split castle was built in 1441 on the southwestern waterfront and was successfully integrated into the medieval town walls. Before some medieval structures including the St Klara's convent had to be demolished. Apparently two ancient towers on the west-facing wall of the Diocletian's palace were also demolished since they were in the immediate vicinity and could possibly serve as the citizens' stronghold in a potential conflict with the Venetians.

The castle was built in the form of an irregular pentagon measuring 41×41 m with three north-facing towers. The castle walls facing the town were three meters wide and those fronting the sea around 1.80 m. Interestingly, the castle walls in Trogir had the same dimensions as those of the Split castle. On the outside the Split castle was built with finely carved stone blocks of Diocletian's palace towers while its interior was made of salvaged stone blocks from the demolished medieval structures. Three towers facing the city as well as the thick walls between them prove that the castle was built in order to control the town and not to defend it. Its position on the peripheral waterfront shows an intention to facilitate evacuation by sea in an emergency. The Venetian castles in Trogir and Zadar had very similar layout plans regarding their orientation to the town.

The castle served as the permanent residence of the town governor (*castellano*) who was appointed by the Venetian government to guard the town. He was at the same time a chamberlain (*camerlango*), i.e. a financial superintendent of the town's income. This indicates that the castle also served as the town's treasury. The *castellano* was also a vice-count (*viceconte*). The castle's military personnel consisted of a commander (*capo*) and 14 soldiers (in 1520), 10 soldiers (in 1534) increased by two artillery men (in 1559).

The central northern tower, the so-called Great tower, has been very well preserved until today. This was the main castle tower (*donjon*) serving as the commanding place for defense purpose. It was a four-storey structure with a regular octagonal plan measuring 10.5×10.5 m with the height of 24 m. The top floor had another cantilevered floor (*mâchicoulis*) whose triple cantilevers have remained as the only entirely preserved parts. It was demolished between 1549 and 1584 since it obstructed the placement and the use of artillery on the top floor of the tower. The wall on the lowest floor was 3.50 m thick while the one on the top floor was 2.80 m. The first, second and fourth floor were vaulted while the third one had a wooden floor structure. The stairs linking the floors were placed within the width of the castle walls. The lowest floor of the tower was raised by 2.5 m from the surrounding terrain and was accessible through a small door on the south-facing facade over a wooden drawbridge. The bridge could be raised by a winch placed in the third-floor window opening. Both lateral towers of the Split castle had irregular octagonal plans. They were built in such a way that they leaned on the medieval town walls. They were crowned on top by flat platforms as can be seen in some old drawings. They were open towards the castle interior. Such disposition was a rule in all defense towers so that they could be more easily controlled if taken by the enemy. The east tower, which has been well preserved until today, was incorporated into the city block at a later date. The castle wall facing the city with an original entrance gate has also been well preserved. The gate featured a defense projection (*bretèche*) and a sliding metal grille. The south-facing walls had crenellations similar to the one on the Trogir castle.

By the end of the 15th century Split and its surroundings were exposed to Turkish attacks. The situation deteriorated after 1537 when Klis, an important stronghold that controlled the way from the hinterland to Split, was taken by the Turks. In the first half of the 17th century the town walls were reinforced due to increasingly destructive artillery power. The earth-filled reinforcement (*terrapieno*) was added along the west and south castle ramparts. The gates of the castle and the town were

additionally protected with new shelters. The fourth tower was built on the west side of the castle in order to control the new line of *terrapienos*. Several structures were put up within the castle walls. In front of the Great tower there was the *castellano's* house and a small chapel Holy Mother of Rosary adjacent to it. The commander's house and the military barracks were built along the east-facing wall. Apparently there was a cistern or some other form of water supply within the castle.

After the Morean war and the peace treaty in Srijemski Karlovci in 1699 the Turks were forced to leave these areas. They finally left in 1722 when a permanent borderline was set up between Dalmatian areas under Venetian rule and Bosnia under the Turkish rule. After the fall of Venice in 1797 Dalmatia became a part of the Austrian empire. The structures within the castle were used by the Austrian army although the castle itself had no defense role any more. The Great tower was converted into the prison. The upper surfaces of the south and west *terrapieno* were turned into gardens.

In 1806 Dalmatia became one of the Illyrian provinces under French government. According to Marshall Marmont's decree the town walls were demolished for safety reasons as well as for the purpose of further urban planning and development. Consequently the south part of the castle wall was demolished between 1806 and 1807 since there was a potential threat that the English could seize control of it. The *castellano's* house and the chapel were turned into a big three-storey building by a trader Nikola Seleban. Adjacent to it new houses of the same type with Historicist features sprang up westwards thus creating a new city front. A new so called French coast was laid out in front of these houses.

The Great castle tower although still dominating the city skyline was screened from view in the early 20th century by a big four-storey building. However, the castle's monumentality can be experienced from the north where the square is dominated by the Great tower together with the east-facing tower and a massive wall between them. The preserved parts of the castle testify to a remarkable building skill of its builders, a quality that is strongly reminiscent of the Diocletian palace and its builders.

KATJA MARASOVIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **KATJA MARASOVIĆ** rođena je 1961. u Splitu, diplomirala 1985. te 2002. godine doktorirala na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Voditeljica je Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu i predstojnica Katedre za graditeljsko naslijeđe Fakulteta građevinarstva, arhitekture i geodezije u Splitu. Bavi se istraživanjem, zaštitom i obnovom Diocletianove palače i povijesne jezgre Splita te kaštelanskih utvrda i naselja.

KATJA MARASOVIĆ, Ph.D., graduated in 1985 and received her Ph.D. in 2002 from the Faculty of Architecture in Zagreb. She is head of the Mediterranean Centre for Built Heritage of the Faculty of Architecture in Zagreb and head of the Department of Built Heritage at the Faculty of Civil Engineering, Architecture and Geodesy in Split. She is engaged in the research, preservation and restoration of Diocletian's palace and the historic nucleus of Split as well as the fortifications and settlements of Kastela region.

